

UDC 930.85 (4-12)

YU ISSN 0350-7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XXIX

Redacteur

NIKOLA TASIC

Directeur de l'Institut des Etudes balkaniques

Secetaire

ALEKSANDAR PALAVESTRA

Membres de la Redaction

MILUTIN GARASANIN, MIJKA IVIC, C'EDOMIR POPOV,

ANTHONY-EMIL TACHIAOS (Thessalonique),

DIMITRIJE DJORDJEVIC (Santa Barbara), DRAGOSLAV ANTONIJEVIC,

VESELIN DJUREVIC, MIODRAG STOJANOVIC

BELGRADE

1998

www.balcanica.rs

Вейлца). С обзиром да је у српском језику одавно прихваћен другачији изговор стиче се утисак да је ова интервенција, макар била исправна, закаснила. Друго: од иначе веома доброг српског језика превода одударују неки изрази који не припадају овом језичком простору (дојмити, опћенито, вањски, бедаци, наобразба). Уз ове две напомене нека буде поменуто и то да је штета што ова изузетна књига нема именски регистар.

Треба, на крају, истаћи да се преводилац, који је уједно и издавач ове

књиге, после објављивања њеног, српског превода одважио и на други, у нас сасвим неуобичајен али веома значајан, корак. Објавивши, прошле године превод књиге Мери Дарам, Вујадин Милановић је, ове 1998. године, објавио и фототипско издање оригинала из 1904. године. Њен тираж је, на жалост, веома скроман – свега педесет примерака – али довољан да се ова књига нађе на полицама свих значајнијих библиотека и свим заинтересованим пружи могућност изучавања оригиналног текста.

Љубодраг П. Ристић

ЗБОРНИК ЗА ИСТОРИЈУ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ, први број (1), Београд 1995

У Предговору Зборника, кога је написао уредник Милорад Екмечић, се наглашава да околности настале избијањем грађанског рата на простору бивше југословенске државе нису биле разлог да је Председништво САНУ, најпре одлуком од 1. јула и, коначно решењем од 27. јула 1993, дало сагласност за формирање Одбора САНУ за историју БиХ. Овакви одбори су већ одавно један од облика научне делатности САНУ, а развијање југословенске државе и политичке целине српског народа је само потврдило оправданост тога рада. Поред тога што живот намеће потребу да се у овом Зборнику објављују прилози о прошлости српског народа из БиХ на првом месту, Уређивачки одбор ће се трудити да прошлост БиХ прати у њеној историјској целини. У предговору се нарочито истиче: „Један од задатака овог Зборника јесте да вредности научних истраживања, која морају бити вечна, никада не подреди пролазним потребама тренутка.“

У Зборнику је објављено тринаест научноистраживачких радова. Осврнућемо се на сваки од њих.

У раду *Насеље и хумке на локалитету Градина у Крећи – Горње Иодриње*. Милица Косорић је саопштила резултате истраживања праисторијског насеља на брду Градина, које се налази у атару села Креће, општина Фоча. Истраживање је вршено за потребе Земаљског музеја у Сарајеву. Ископавањем и истраживањем на локалитету Градина у току 1982. и 1983. и у периоду 1988–1990. године проширена су сазнања о бронзаном добу Подриња. У потпуњена је представа о систему обезбеђења насеља, стамбеним објектима, привредном развоју, садржају културног инвентара, обичајима и начину сахраивања.

Марко Поповић радом *Средњовековне тврђаве у Босни и Херцеговини* даје, на основу литературе, прилог проучавању фортификационих структура. До сада су на терену уочени и забележени остаци око две стотине старих утврђења, мада се сматра да их је на данашњем подручју БиХ било у средњем веку преко три стотине. У бољем стању доспела су до наших дана углавном она утврђења која су задржала функцију и у каснијем раздобљу под турском влашћу.

На основу нових података из Дубровачког архива Десанка Ковачевић-Којић у раду *О домаћим трговцима у средњовековној Сребреници* пише о трговини домаћих људи. Ово је посебно значајно кад се зна да се у Сребреници формирала најјача дубровачка насеобина на Балкану. Домаћи трговци би дошли до јачег изражаја да чланови дубровачке насеобине нису у својим рукама држали трговину, посебно сребром. Из података се види да су домаћи трговци увелико учествовали у привредном животу Сребренице.

У прилогу *Материјална култура босанске власице* Бојана Радојковић пише о предметима материјалне културе, сачуваних фрагментарно, који указују на утицаје који су повремено владали у Босни и који су се одразили и на умјетност. Наручиоци изузетних уметничких предмета били су властела и двор. Код њих долазе страни трговци нудећи првокласну робу, почевши од накита па до тканина. Насупрот властели, на тлу средњовековне Босне истовремено влада и други стил који се ослања на аутохтону уметност, чији предмети представљају део опште балканске културе. То се запажа у каменорезачком занату на стезицама, као и на накиту који су израђивали домаћи мајстори. Јасно се могу уочити предмети који су рађени за властелу, од оних који су припадали нижим слојевима.

Радам *Босна и Турци од Косовске до Ангорске бишке* Ђуро Тошић приказује упаде турске војске на територију босанске државе. Прве провале Турака у Босну 1386. и 1388. године имале су за циљ пљачку. Косовска битка 1389. године је наговестила још жешће нападе који показују жељу нападача да се трајније веже за освојени простор. После никополског слома хришћанске коалиције 1396. године још шире су се отворила врата Босне пред најездом Турака. Мора се имати у виду да је Турском од Ко-

совске до Ангорске битке владао енергични султан Бајазит, док су се у Босни, после Твртка I, смењивала три, углавном слаба и неспособна владара (Дабиша, Јелена и Остоја).

Ружа Ђук у раду *Породица Касела из Рудника*, на основу података из Дубровачког архива, приказује целокупно њено трговачко пословање, имовно стање, лични и породични живот, те њено урастање у привреду и друштво Дубровника. Родоначелник породице Стефан из Рудника у Краљевство Босна стигао је око 1400. године. Главни предмет њихове трговине било је сребро које су набављали у Сребреници и другим рударским местима Подриња. По свом угледу и богатству породица је улазила у круг најутицајнијих породица.

У опсежном раду *Урбани, привредни и војно-ујравни раси Мосћара (1450–1700)*, Богумил Храбак описује настанак града и његову позицију у војном и управном погледу, урбано разрастање Мостара, конфесионални плурализам у заједничком живљењу у Мостару (до 1700), трговину мостара са јадранским подручјем преко Дубровника и далматинских лука 1475–1645, Мостарско подручје под ударцима елементарних удеса: зараза, земљотреса, војни положај Мостара од почетка Кандијског до завршетка Морејског рата (1645–1699), као и трговину Мостара вођену преко Дубровника, због ратова са Млечанима.

У краћем прилогу *Предлози генерала Максимилијана Пејтраша из 1718. за уређење Босанске Посавине*, Славко Гавриловић коментарише Петрашеве представке, елаборат и одлуке о њима. Наиме, Пожаревачким миром закљученим између Аустрије и Турске 1718, Аустрија је, између осталог, добила северну Босну прибрежну Сави, коју је изгубила Београдским миром 1739.

У раду Душана Синдика *Поводом писма Саве Владиславића генералфелдмаршалу Борису Пејровићу Шереметеву 1713. године* истиче се да је озбиљно и

континуирано интересовање Русије за словенске народе на Балканском полуострву почело несрећно завршеним прутским походом Петра Великог 1711. године. Очи цетињских владика, тј. ондашњих политичких вођа и великог дела хришћанског становништва од тада су често усмераване ка Русији као моћном заштитнику.

Владимир Стојанчевић у раду *Србија и ослобођење Босне у време Првог српског устанка* истиче да је тада мисао ослобођења од турске власти обухватила читав етнички простор на коме се налази српски народ, а нарочито Босну. Поред повереничкозавереничких веза Срба из Босне са устаничком Србијом и местимично јаке хајдучке делатности долази и до Јанчићеве буне 1809. године. Са пропашћу Првог српског устанка 1813. питање ослобођења српског народа у Босни је за дуже време онемогућено.

Заслужује пажњу рад Душана Берића *Почетак Херцеговачког устанка 1875. године*. Аутор је свестрано приказао узроке устанка: почев од Подгоричке афере из октобра 1874. године, па до питања власништва сељака над земљом и обнове своје националне државе као трајним узроцима немира на овом подручју. Устанак је заинтересовао међународну јавност и изазвао живу дипломатску активност. Посета аустроугарског цара Далмацији и Боки Которској априла 1875. убрзала је догађаје. Почетне устаничке борбе у зиму 1874/75, након што је Подгоричка афера покренула у свету српско национално питање, покрећу и механизам односа међу великим силама, а тиме се покреће и источно питање у целини. Приказана је и улога црногорског кнеза Николе. У мају и јуну 1875. герилски сукоби прерастају у масован устанак. У летњим месецима 1875. било је између седам и десет хиљада устаника. У јулу и августу 1875. устанак захвата и Босанску крајину.

Поводом почетка обнове саборне цркве Св. Тројице у Бањалуци, Александар

Кадријевић је написао краћи рад *Архитектура саборне цркве Св. Тројице у Бањалуци (1925–1941)*. Стицајем трагичних историјских околности црква је красила центар града само дванаест година, до времена када је, по наређењу усташког стожерника Виктора Гутића, минирана и срушена 1941. године. Истина је да је црква раније била оштећена у бомбардовању 12. априла исте године, када је бомба срушила део олтара. Рушење је настављено присилним радом Срба и Јевреја, под надзором усташа, и цео простор је рашчишћен као да цркве није ни било. По завршетку Другог светског рата 1945. православна црква је одлучила да се почне са обновом цркве на истом месту. Сазнавши то, а да би онемогућили обнову цркве, комунисти су на том месту, преко ноћи, поставили споменплочу палим борцима у народноослободилачком рату. После више од пола века заборава, уз помоћ крајишких донатора, у октобру 1993. године, отпочела је верна реконструкција раније постојеће цркве.

У последњем раду овог Зборника, *Претварање масовне народне побуне у организоване политичке покрете у БиХ 1941*. Здравко Антонић сажето приказује како је дошло до масовног отпора угроженог српског народа властима Независне Државе Хрватске које су га ставиле ван закона и приступиле његовом масовном уништавању. Већ 3. јуна почео је устанак српског народа у источној Херцеговини, а у Босанској Крајини 27. јула 1941. Међутим, спорадичан отпор усташама траје од првих дана окупације (код Санског Моста већ 6. маја 1941). Аутор констатује да се устанак поклапа са распоредом српског становништва на етничкој карти БиХ. Међутим, такав распоред није само у 1941. него је он углавном такав све до ослобођења 1945. године. Једино је у почетку устанка национални састав партијског и скојевског чланства сразмеран националном саставу становништва БиХ. У раду

се види како се масовна побуна српског народа каналисала у организовани политички покрет под вођством комуниста. Циљ народа је био да се сачувају голи људски животи и имовина, а комунисти су инсистирали да се упоредо са борбом против окупатора и њихових савезника води борба за нову власт под

вођством комуниста, без обзира на жртве. Да би се остварио овај циљ долази до сукоба са четницима, до левог скретања кога је било не само у Херцеговини, већ и у Босанској Крајини, у ствари долази до грађанског рата. У раду се на основу докумената доносе такве тврдње и такви закључци, који су раније били незамисливи.

Милан Гаковић

Милан Лазић, РАВНОГОРСКИ ПОКРЕТ 1941–1945,
Институт за новију историју Србије, Београд, 1997

Равногорски покрет или Покрет Драже Михаиловића 1941–1945. једна је од најсложенијих тема из укупног истраживачког корпуса тематских целина наше новје историје. Његова сложеност произилази, у првом реду, из врло тешке и сложене ситуације у којој се нашао српски народ у то време.

Раскидање пакта са Хитлером. 27. марта 1941. имало је за последицу Априлски рат у коме је Краљевина Југославија била окупирана и подељена. У тој подели најгоре је прошла Србија и српски народ у целини, према коме је Хитлер имао србобфобски однос. У инструкцијама за напад на Југославију тражио је да се она не само окупира, већ и као државу разбије. Отуда и произилази његова велика наклоност према Павелићу и Независној Држави Хрватској, којој се поред српске Далмације даје Лика, Банија, Кордун, западна Славонија, Срем и Босна и Херцеговина, односно уступа се НДХ око 2.500.000 Срба, којима је било одмах намењено истеривање, превођење у католичку веру или физичко ликвидирање.

Србију са Банатом, ставили су под своју јурисдикцију Немци, јер им је она била потребна као сировинска и људска база за рат против СССР и као полигон за продор преко моравско-вардарске долине на Исток.

У Србији (а касније и на другим етничким просторима где су живели Срби), настала су, развијала се и настојала да задобију српски народ за своје политичке и војне циљеве два покрета – четнички и партизански, који су међусобно били супротстављени по свим битним питањима егзистенцијалног опстанка српског народа. Да је то тако, види се најбоље из књиге која је предмет овога приказа.

Проблем усложњава и чињеница што се обрађује покрет који је у условима Другог светског рата нестало са историјске позорнице, а сва његова изворна баштина којом се служи историја као наука, прешла је у руке супарничког – партизанског покрета, који је онда све док је могао, давао своје тумачење генезе четништва, што се одражавало увелико и на историографију. Зато нису у праву они писци који мисле да је о четништву већ довољно писано, јер није реч о продукцији радова, већ о критичком – научном прилазу материји и начину обраде у складу са начелима историјске науке. Писати данас озбиљно о четништву значи, пре свега, упустити се у сакупљање грађе не само по архивима Југославије, него и по земљама које су биле окупатори Југославије, али и оним који су словили као њени савезници. Затим, ту је и огромна продукција публици-